

Vai valstij jāatbild par kļūdainu lēmumu?

2023-01-11

Aija Tuvikene, SIA "Zvērinātu advokātu birojs CersJurkāns", zvērināta advokāte

Ja uzņēmums vai fiziska persona pieļauj kļūdu, tai ir jāmaksā sods. Bet reizēm kļūdās arī valsts institūcija, kā rezultātā uzņēmumam vai arī fiziskai personai tiek radīti materiāli zaudējumi. Vai valstij ir pienākums atlīdzināt zaudējumus?

Nereti gan sadzīviskās, gan lietišķās sarunās var dzirdēt viedokli, ka gadījumos, kad iestāde būs pieņēmusi kļūdainu lēmumu attiecībā pret privātpersonu (*redakcijas piezīme: šajā rakstā ar "privātpersonas" tiek apzīmētas gan fiziskās, gan juridiskās personas*), tās iespējas panākt kaitējuma atlīdzināšanu ir stipri ierobežotas. Tomēr ik pa laikam plašsaziņas līdzekļos nonāk pa kādam piemēram, kas apliecina pretējo – iespējas aizstāvēt savas tiesības attiecībā pret valsts pārvaldes lēmumiem ne tikai pastāv, bet tās arī izmanto.

Analizēsim, kas noteikts Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums>) (Atlīdzināšanas likums) un ar to saistītajos tiesu prakses piemēros.

Kas noteikts likumā?

Atlīdzināšanas likums (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums>) ir būtiskākais tiesību akts, kas regulē minēto jautājumu. Saskaņā ar Atlīdzināšanas likuma 1.pantu (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums/#p1>) privātpersonai ir tiesības uz *atlīdzinājumu par mantisko zaudējumu vai nemantisko kaitējumu (turpmāk – zaudējuma atlīdzinājums), kas tai nodarīts ar valsts pārvaldes iestādes (turpmāk – iestāde) prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību.*

Atlīdzināšanas likumā (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums>) netiek lietoti sarunvalodā pazīstamie jēdzieni "kļūdains" vai "nepareizs", bet gan tieši "prettiesisks" administratīvais akts vai faktiskā rīcība.

Par prettiesisku administratīvo aktu vai faktisko rīcību atzīstams administratīvais akts vai faktiskā rīcība, kas neatbilst tiesību normām. Tomēr tas, vai šis administratīvais akts vai faktiskā rīcība ir atzīstama par prettiesisku, nav atkarīgs no pašas personas ieskata, bet tiks noskaidrots apstrīdēšanas vai pārsūdzēšanas procesā.

Neskatoties uz minēto, privātpersonai ir tiesības jau savlaicīgi – iesniedzot iesniegumu par administratīvā akta vai faktiskās rīcības apstrīdēšanu – prasīt atlīdzinājumu.

Savukārt to, uz kādu Atlīdzināšanas likuma 1.pantā (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums/#p1>) minēto zaudējumu atlīdzinājumu privātpersonai ir tiesības, definē Atlīdzināšanas likuma 7. (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums/#p7>) un 8.pants (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums/#p8>). No minētajām normām izriet, ka šis likums paredz visnotaļ plašu ietvaru tam, kādu kaitējumu

JAUNUMS!

(/banners/handle_banner/1013).

Savukārt par nemantisko kaitējumu tiek uzskatīts arī *juridiskās personas darījumu reputācijas, komercnoslēpuma, autortiesību vai citu nemantisko tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizskārums, kā rezultātā radušās nelabvēlīgas nemantiskās sekas.*

Tas, vai administratīvais akts vai faktiskā rīcība ir atzīstama par "prettiesisku", nav atkarīgs no pašas personas ieskata, bet tiks noskaidrots apstrīdēšanas vai pārsūdzēšanas procesā

Jānorāda, ka Atlīdzināšanas likuma (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums>) piemērošanā ir nianse, kas privātpersonai būtu jāzina un jāņem vērā. Piemēram, atbilstoši Atlīdzināšanas likuma 17.pantam (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums/#p17>) iesniegums par zaudējuma atlīdzinājumu jāiesniedz gada laikā no dienas, kad persona uzzināja vai tai vajadzēja uzzināt par zaudējumu, bet ne vēlāk kā piecu gadu laikā no iestādes prettiesiskā administratīvā akta spēkā stāšanās vai prettiesiskas faktiskās rīcības veikšanas dienas. Tāpat Atlīdzināšanas likuma 13.panta (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums/#p13>) 3.daļā noteikts mantisko zaudējumu apmērs, kāds parasti tiek atlīdzināts. Savukārt 14.pantā (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums/#p14>) noteikti nemantiskā kaitējuma apmēra ierobežojumi. Lai gan minētie ierobežojumi var šķist netaisnīgi, tie noteikti nolūkā līdzsvarot cietušās personas tiesības uz atlīdzību un sabiedrības tiesības uz to, lai valsts funkcijas tiktu īstenotas efektīvi, bet nodokļu maksātājiem netiktu uzlikta papildu nodokļu nasta.

Kā notiek praksē?

Lai gan no iepriekš minētā var rasties iespaids, ka privātpersonas tiesības uz zaudējumu atlīdzināšanu ir visnotaļ plaši regulētas un apstākļos, kad, piemēram, tiesa ir atzinusi administratīvo aktu par prettiesisku, persona var bez problēmām saņemt tai pienākošos kaitējuma atlīdzinājumu, praksē šis jautājums nav tik vienoizīmīgs.

Saistībā ar minēto vispirms jāvērs uzmanība uz to, ka ar Atlīdzināšanas likumu (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums>) regulētā zaudējumu atlīdzināšana pēc būtības notiek atbilstoši civiltiesiska rakstura noteikumiem. Proti, atbilstoši Atlīdzināšanas likuma 6.pantam (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums/#p6>) *tiesības uz zaudējuma atlīdzinājumu rodas, ja starp iestādes prettiesisko rīcību un cietušajam nodarīto zaudējumu pastāv tieša cēloņsakarība – objektīva saikne starp iestādes rīcību un tās radītajām laika ziņā sekojošām zaudējumu nodarītajām sekām, proti, minētā rīcība rada un nosaka šo seku iestāšanās reālu iespēju un ir galvenais faktors, kas nenovēršami radījis šīs sekas.*

Vienkāršojot – privātpersonai, gatavojot iesniegumu par zaudējuma atlīdzinājumu, nepieciešams tajā ietvert pamatojumu, kāpēc tai ir tiesības uz zaudējumu atlīdzinājumu.

Visnotaļ uzskatāms piemērs tam, kā iestādes pieļauta kļūda var radīt pamatu zaudējumu atlīdzināšanai, aplūkots 2022.gada 23.maija Senāta spriedumā lietā SKA-596/2022 (<https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/8535>).

Zaudētās prasījuma tiesības

Minētajā lietā pieteicēja vērsās Uzņēmumu reģistrā (UR), norādot, ka oficiālajā tīmekļvietnē nebija atrodams ieraksts par konkrētās privātpersonas maksātnespējas procesu, tāpēc pieteicēja par to laikus neuzzināja un secīgi zaudēja kreditora statusu un prasījuma tiesības pret šo privātpersonu. Šī iemesla dēļ pieteicēja lūdza UR atlīdzināt tai radītos zaudējumus (summu, kuru pieteicējai bija parādā attiecīgā privātpersona). Administratīvā apgabaltiesa, izskatot lietu, secināja, ka pieteicējai nav pamata kā zaudējumus no valsts budžeta prasīt visu tai pienākošo parādu, bet gan tādu tā procentuālu apmēru, kādu saņēma kreditori (konkrētajā gadījumā – no 7,20 līdz 7,24 % no parāda summas), kas par

maksātnespējas pasludināšanu bija informēti un bija pieteikuši savus prasījumus maksātnespējas procesa ietvaros. Tiesa atzina, ka pieteicēja nevar pretendēt uz lielāku summu, nekā būtu ieguvusi, ja UR kļūdu nebūtu pieļāvis.

Pamatojoties uz UR kasācijas sūdzību, lieta tika izskatīta Senātā. Rezultātā Senāts tomēr konstatēja, ka apgabaltiesa nepareizi piemērojusi normas par atlīdzinājuma apmēra noteikšanu un piedzītos zaudējumus vēl samazināja. Senāts savā spriedumā (<https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/8535>) norādījis, ka *atbilstīga atlīdzinājuma par personas nepamatotu tiesību aizskārumu noteikšanā būtiska nozīme var būt tam, kāda situācija hipotētiski būtu izveidojusies (pastāvējusi), ja iestāde nebūtu rīkojusies pretiesiski jeb, citiem vārdiem, kāda būtu iespējamā notikumu attīstības gaita, ja iestāde nebūtu pieļāvusi konkrēto kļūdu.*

Senāts arī secināja, ka tiesa, lemjot par zaudējumu apmēru, ir vērtējusi, kā faktiski norisinājās konkrētās privātpersonas maksātnespējas process, nevis to, kā tas būtu norisinājies, ja iestādes pretiesiskā rīcība nebūtu izdarīta. Senāts vērta uzmanību: ja iestāde nebūtu pieļāvusi konkrēto kļūdu un attiecīgi kreditora prasījumu konkrētajā maksātnespējas procesā būtu iesniegusi arī pieteicēja, maksātnespējas procesā kreditora prasījumus būtu iesnieguši seši, nevis pieci kreditori. No minētā izriet, ka gadījumā, ja apgabaltiesa būtu modelējusi hipotētisko situāciju (iestāde kļūdu nepieļāva), pieteicēja būtu pieteikusi savu prasījumu maksātnespējas procesā (būtu par vienu kreditoru vairāk). Tas attiecīgi samazinātu visu kreditoru atgūto naudas līdzekļu procentuālo apmēru (konkrētajā gadījumā – 5,83%).

Senāts atzina, ka *uz šādu saistību apmēru pieteicējai ir tiesības mantisko zaudējumu atlīdzinājuma veidā, jo tas ir zaudējumu apmērs, kas ir tiešā cēloņsakarībā ar iestādes kļūdu. Tas, ka citi kreditori konkrētajā maksātnespējas procesā faktiski atguva proporcionāli lielāku saistību apmēru, nerada pieteicējai tiesības prasīt iestādei (un plašākā nozīmē – valstij) atlīdzināt lielāku zaudējumu apmēru, nekā pieteicējai radušies iestādes pieļautās kļūdas dēļ.*

Neiegūtās peļņas atlīdzināšana

Minētā hipotētiskās situācijas modelēšana ir aktuāla arī lietās, kurās tiek vērtētas privātpersonas tiesības uz atrauto peļņu. Piemēram, 2022.gada 10.maija spriedumā lietā SKA-471/2022 (<https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/477823.pdf>) tika vērtēta virkne problēmjautājumu saistībā ar neiegūtās peļņas atlīdzināšanu apstākļos, kad pieteicējas ieskatā iepirkumu uzraudzības birojs pieļāvis kļūdu pretendentu vērtēšanas procesā. Senāts norādīja – ja tiek prasīts atlīdzināt iepirkuma procedūras pārkāpuma dēļ neiegūto peļņu, viens no izšķirošajiem apstākļiem ir tas, vai pieteicējs iepirkuma procedūras paredzamās norises gaitā būtu ieguvis tiesības slēgt iepirkuma līgumu. Vienīgi pēc tam, kad ir noskaidrots, ka pieteicējs būtu iepirkumā uzvarējis, ja nebūtu pieļautā pārkāpuma, var pievērsties jautājumam par to, vai un kādā apmērā pieteicējs iepirkuma līguma noslēgšanas rezultātā būtu guvis peļņu. Savukārt, vērtējot pieteicēja izredzes iepirkumā uzvarēt, jāņem vērā visi apstākļi, kas šīs izredzes, iespējams, varēja ietekmēt, tostarp, vai pieteicēja piedāvājums atbilst iepirkuma nolikuma prasībām.

Fakts, ka pēc iestādes kļūdas uzņēmums spējis gūt ienākumus un peļņu, nenozīmē, ka strīdus iepirkuma norises gadījumā tas nebūtu guvis vēl lielākus ienākumus

Minētajā lietā tika atzīts, ka atlaides piedāvāšana no pieteicējas puses nevarēja būt par pamatu pieteicējas piedāvājuma nevērtēšanai. Tāpat tika vērtēts jautājums, vai hipotētiska iepirkuma pārtraukšana no pasūtītāja puses dod pamatu uzskatīt, ka pieteicēja tāpat nebūtu saņēmusi līguma slēgšanas tiesības un attiecīgi – neiestājas zaudējumu atlīdzināšanas pamats.

Visbeidzot, jānorāda, ka šajā lietā Senāts secināja – fakts, ka cietušais (pieteicēja) pēc aizskārums spējis gūt ienākumus, nav pamats pieņemt, ka pārkāpums faktiski nav radījis zaudējumus neiegūtās peļņas veidā. Izdarot šo secinājumu, Senāts nošķīra fiziskās personas, kuras iestādes kļūdas rezultātā nav spējušas gūt peļņu, no juridiskajām personām.

Proti, tika atzīts, ka *[...] atšķirīgi ir aplūkojamas fizisko personu un juridisko personu spējas izpildīt darbus (pasūtījumus), jo fiziskā persona ierobežotajā diennakts laikā spēj izdarīt vienīgi tik, cik tas konkrētajam cilvēkam fiziski iespējams [...]. Savukārt juridiskās personas iespējas ir daudz plašākas un elastīgākas. Proti, juridiskā persona atšķirībā no fiziskās personas var daudz elastīgāk gan organizēt savus resursus pasūtījumu izpildei, gan arī nepieciešamības gadījumā tos piesaistīt. Fakts, ka pēc iestādes kļūdas uzņēmums spējis gūt ienākumus un peļņu, nenozīmē, ka strīdus iepirkuma norises gadījumā tas nebūtu guvis vēl lielākus ienākumus*

notiesas gadījumā tas nebūtu guvis vēl ietilpus ietaukumus

Tiesības ir jāzina

Šeit aplūkoti tiesu prakses piemēri, protams, nav vienīgie Atlīdzināšanas likuma (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums>) piemērošanas gadījumi. Tiesu praksē vairākkārt vērtēta izdevumu par saņemto juridisko palīdzību atlīdzināšana, pievēršoties tādu jautājumu risināšanai kā zvērināta advokāta tiesības uz zaudējumu atlīdzinājumu par saņemto juridisko palīdzību apstākļos, kad viņš izvēlēties pats sevi nepārstāvēt, kā arī tam, vai personai ir tiesības prasīt vēl nesamaksātas rēķinā par juridisko palīdzību norādītās summas atlīdzinājumu. Tāpat Senāts vērtējis, vai personai ir tiesības uz atlīdzinājumu labvēlīga administratīvā akta atcelšanas gadījumā, kā arī citus jautājumus.

Ņemot vērā minēto, secināms, ka Atlīdzināšanas likuma (<https://likumi.lv/ta/id/110746-valsts-parvaldes-iestazu-nodarito-zaudejumu-atlidzinanas-likums>) piemērošana rada gana daudz jautājumu un attiecīgi arī interesantu tiesu prakses piemēru, kuru pārzināšana ļauj privātpersonām aizvien efektīgāk izmantot tām ar likumu piešķirtās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu iestādes kļūdas gadījumā.